

**МИСТЕЦТВО В КООРДИНАТАХ ВТРАТИ І ПРИСУТНОСТІ:
УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВІЙНИ ТА ВИМУШЕНОЇ МОБІЛЬНОСТІ**

**ART IN THE COORDINATES OF LOSS AND PRESENCE:
THE UKRAINIAN EXPERIENCE OF WAR AND FORCED MOBILITY**

УДК 7.01:316.75:355.01(477)

DOI: 10.31500/2309-7752.21.2025.358624

Любов Дрофань

Кандидат філологічних наук, с.н.с.,
провідний науковий співробітник
відділу культурних стратегій,
ініціатив і технологій
Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України

e-mail: lubavadrof@ukr.net

Lubov Drofan

PhD in Philology, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Department
of Cultural Strategies,
Initiatives and Technologies
Moden Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine

orcid.org/0000-0002-1990-1752

Анотація. У статті проаналізовано, як в умовах повномасштабної російсько-української війни відбувається трансформація культурних практик. На основі аналізу індивідуальних творчо-естетичних стратегій українських мисткинь розкрито, як мистецтво стає формою культурного спротиву, засобом збереження ідентичності та інструментом соціокультурної адаптації. Розглянуто такі стратегії мистецької діяльності: арттерапевтичні та освітні практики у контексті вимушеної міграції (на прикладі діяльності Ірини Хоменко у Польщі), мистецтво як форма культурної дипломатії та внутрішнього відновлення (на прикладі творчості Ірини Медведовської в Італії), а також художня резистентність в середовищі митців, що сьогодні працюють в Україні (на прикладі багатогранної діяльності Валентини Давиденко). Показано, що вимушена мобільність сприяє інтеграції українських митців у міжнародний культурний простір і водночас актуалізує проблему збереження національної культурної пам'яті. Обґрунтовано, що сучасні мистецькі практики поєднують рефлексію травматичного досвіду з творенням нових смислів, виступаючи одночасно і реакцією на війну, й активним чинником формування культурного майбутнього.

Ключові слова: мистецтво під час війни, українські митці, вимушена еміграція, збереження генетичної пам'яті, внутрішній культурний спротив, арттерапія, Ірина Хоменко, Ірина Медведовська, Валентина Давиденко.

Постановка проблеми: Сучасні підходи до діяльності митців під час війни дають змогу розглядати культуру у широкому значенні як естетичну й етичну категорію, коли мистецтво оприявнює появу нових візуальних кодів, коли травма, героїка, руїна входять у свідомість як невідворотна реальність. *Мета статті* — на конкретних прикладах, беручи до уваги інституційний та неінституційний вимір культурного процесу, з'ясувати можливості мистецтва стати інструментом не лише комунікації, а й мобілізації суспільства в екзистенційній битві.

Виклад основного матеріалу. За трагічних умов війни українське суспільство вкотре набуває драматичного досвіду. Соціальний і культурний злам радикально змінив уявлення про естетичну функцію мистецтва. Насамперед актуальними стають питання щодо осмис-

лення ролі «культурного фронту», збереження національної ідентичності та механізми формування колективної історичної пам'яті.

Одним із наслідків будь-якої війни є вимушена міграція митців. Це саме з українськими митцями відбувалося і в XIX і в XX століттях, це саме відбувається, на жаль, і зараз. Україна невідворотно втрачає творчий потенціал, збагачуючи світ своїми обдарованими особистостями. Осмислюючи трагіку глобального контексту, намагаємося віднайти позитив в інтегративному механізмі.

Означимо кілька моментів. Повномасштабна війна в Україні стала поштовхом до вимушеної міграції значної кількості громадян, серед яких були й представники творчих професій. Опинившись за кордоном, українські митці поступово інтегруються у зарубіжний мистецький процес, віднаходять власну нішеву культурницьку програму. Вони реалізують публічні проекти, організують виставки, артдискусії й резиденції, отже доносять національні традиції та досвід війни міжнародній спільноті, здійснюють культурну дипломатію, — виконують роль культурних амбасадорів у створенні нового іміджу України.

Стратегія 1.

Арттерапія та художня освіта

як інструменти соціокультурної адаптації українських біженців у Польщі (на прикладі діяльності мистецької студії Ірини Хоменко у Варшаві)

Початковий етап адаптації та формування професійної стратегії. Ми зустрічаємося з Іриною Хоменко у її варшавській школі живопису, створеній для українських біженців, і ведемо розповідь про те, як усе починалося. Її історія є яскравим прикладом того, як українці у непростих умовах не лише змогли вистояти, а й зберегти свою індивідуальність, розширити простір для творення мистецтва. Дослідження факторів, що впливають на мистецьку практику людей, які через вимушену міграцію опинилися у Європі й змогли інтегруватися, тільки починаються у науковому полі й є перспективними [1]. Переїзд Ірини Хоменко разом із родиною, батьками й маленьким сином, супроводжувався періодом психологічної дезорієнтації, невизначеності та очікування швидкого завершення воєнних дій. Упродовж перших місяців перебування домінував стан емоційної нестабільності, що поєднувався з активним пошуком можливостей працевлаштування. Здобувши раніше художню та психолого-педагогічну освіту, Ірина мала можливість звернутися до сфери арттерапії як перспективного напрямку діяльності. Водночас бар'єрами інтеграції на польський ринок праці стало на перших етапах недостатнє знання мови. Це спричинило переорієнтацію на проектну діяльність і грантову підтримку як альтернативний шлях професійної реалізації.

Грантова діяльність як механізм професійної реалізації. Першим успішним кроком стало отримання міні-гранту в одному з культурних осередків Варшави в районі Охота. Проект був спрямований на організацію арттерапевтичних занять для українських біженців — дітей і дорослих. Попри обмежене фінансування, ця ініціатива стала для Ірини та її однодумців важливим етапом самопрезентації як художників, педагогів і арттерапевтів. Формування спільноти відбувалося також через цифрові комунікаційні платформи: створення тематичної онлайн-групи дало змогу залучити широку аудиторію та організувати стабільний потік учасників. Попит на заняття навіть значно перевищував можливості проекту, що засвідчило актуальність і соціальну значущість ініціативи.

Подальший розвиток забезпечила співпраця з громадськими організаціями, які не лише фінансували діяльність, а й сприяли наданню приміщень для занять. У цей період арттерапевтичні практики здійснювалися на безкоштовній основі, що було принципово важливим для вразливих категорій біженців. Який досвід при цьому здобула Ірина?

Арттерапія як інструмент психологічної стабілізації. Арттерапевтична діяльність показала високу ефективність у роботі з травматичним досвідом війни та біженства [2]. За-

няття сприяли емоційному розвантаженню, формуванню відчуття безпеки та соціальної включеності. Особливу увагу приділяли роботі з дітьми, які часто демонстрували замкненість, тривожність і труднощі в комунікації. Систематичне спостереження та фіксація психологічного стану учасників (зокрема через анонімні анкети) дозволили виявити позитивну динаміку: більшість відзначала поліпшення настрою, зниження рівня тривожності та формування стійкого інтересу до занять. Важливим результатом стало також відкриття творчого потенціалу у людей різного віку, включно з тими, хто раніше взагалі не мав досвіду художньої діяльності.

Інституалізація діяльності: створення фундації та школи. Усвідомлення того, що гранти рано чи пізно завершуються, підштовхнуло рішення самим створювати гранти. Після завершення перших проектів поступово відбувся перехід від волонтерської до інституційно оформленої діяльності. Створення власної фундації уможливило системно залучати грантові ресурси та розширювати спектр діяльності. Звісно, із часом виникла необхідність у фінансовій стабілізації, що спричинило запровадження частково платної моделі навчання за умови збереження соціальної складової. Паралельно сформувалася стратегія подальшого розвитку, яка передбачає створення приватної художньої школи, організацію виїзних таборів та артрезиденцій. Особливий акцент нині робиться на збереженні доступності освіти для соціально незахищених груп через залучення грантів і благодійної підтримки.

Освітня програма та методика викладання. Ірина Хоменко як засновниця і директорка художньої школи розробила авторську трирічну програму, що поєднує класичну художню освіту з експериментальними практиками.

На першому етапі учні опановують базові жанри (пейзаж, натюрморт), основи композиції та перспективи, а також вивчають анатомію тварин і людини: «Починаємо з класики — море, пейзаж, натюрморт, потім перспектива, будова тіла». Другий рік передбачає роботу з копіюванням творів різних епох і стилів, що сприяє формуванню індивідуальних художніх уподобань. Третій етап орієнтований на самостійну творчу діяльність і реалізацію авторських проектів. Методика навчання включає використання різноманітних технік (акрил, олійний живопис, ліпка), а також експериментальні підходи до роботи з матеріалами: «Малюємо мастихіном, пальцями, навіть ганчіркою». Значна увага приділяється практичному навчанню та розвитку індивідуального стилю. Окремим напрямом є академічний рисунок, що орієнтований на підготовку до вступу у вищі художні навчальні заклади. Учні формують портфоліо та отримують базову професійну підготовку.

Школа як простір спільноти та культурної інтеграції. Мистецька студія поступово перетворилася на простір не лише навчання, а й соціальної взаємодії. Ірина розповідає, що діти і дорослі спілкуються, дружать, товариство стає родиною; триває вивчення також польської культури й традицій, щоб дітям було легше адаптуватися у суспільстві. Водночас зберігається українська культурна ідентичність через спільний досвід і творчу діяльність. Заняття мають також елемент побутової теплоти та неформальності: «чай з корицею і апельсинами під час перерви — це теж частина атмосфери».

Перспективи розвитку та розширення діяльності. На сучасному етапі Ірина Хоменко розглядає подальший розвиток школи як багатовекторний процес. Серед ключових напрямів — створення приватної мистецької школи, організація виїзних таборів і артрезиденцій, що, пояснює Ірина, «дуже популярно в Польщі і важливо для молоді».

Таким чином, індивідуальна історія вимушеної міграції трансформується у сталу культурно-освітню практику, а мистецька школа Ірини Хоменко функціонує як мікромодель спільноти, що поєднує ознаки освітнього, терапевтичного та культурного простору.

Стратегія 2.

«Дихаю Україною»: мистецтво Ірини Медведовської як простір культурної дипломатії та внутрішнього відновлення

Війна закинула Ірину Медведовську в Італію разом із трьома дітьми, онукою та двома песиками. Життя вмістилося в одній валізі. Десятиденна подорож у невідомість завершилася домівкою поблизу моря. Італійська земля дала прихисток і надію продовжувати жити, творити й мріяти. І тепер кожна її картина, пройнята силою натхнення, — це емоційне відображення вселенської любові, непохитної віри у праведність шляху.

Художниця, дизайнерка, ілюстраторка книжок, головний художній редактор київського видавництва «Оріон» — такі творчі іпостасі цієї дивовижної жінки, яка завжди перебуває у мистецькому пошуку. Навіть далеко від Батьківщини вона зуміла створити навколо себе українську ауру, осмислює і зберігає свою українську ідентичність та формує нову ідентичність на італійській землі, обживаючи нові символічні місця [3]. Для італійців, які досить туманно уявляли собі Україну, вона відкриває нашу історію, культуру, побут, традиції. Про неї вже пишуть у місцевій пресі — через аналіз ліній, форми й кольору її картин намагаються побачити внутрішній світ мисткині. Зазначають, що її полотна є не просто візуальними образами, а розказаними історіями, насиченими одкровенням і діалогом із природою. Світ, який створює мисткиня, межує з реальним і вигаданим, а натхнення стає провідником між повсякденністю і мистецтвом.

У мистецтві Ірина знаходить шляхи, які допомагають їй долати труднощі. Бере участь у колективних і персональних виставках. Пам'ятним став фестиваль акварелістів фонду Карло Леві. Художник і лікар Карло Леві, як ми знаємо, є автором автобіографічного роману «Христос зупинився в Еболі», перекладеному й українською мовою. Започаткували фестиваль акварелістів два відомі художники з Мілану, які проводили майстер-класи, де, зазначила Ірина, вона опанувала кілька цікавих технік. Пізніше Ірину запросили провести майстер-класи зі студентами факультету графічного дизайну Римської академії мистецтв. Вона розказувала про видавничу діяльність, про Україну, про видавництво «Оріон», де працює, і де поклала багато сил для створення іміджу цього видавництва. Показувала, як створює ілюстрації, та, як приклад, провела майстер-клас з ілюстрації до грецького міфу про Ікара і Дедала. «Через мистецтво всі ці роки, коли я перебуваю в Італії, передаю красу України. Наприклад, у школі, де я проходжу спецкурс із вивчення італійської мови, ми з нашими професорами спілкуємося на різні теми — мова, політика, культура. Ми відкриваємо для них нашу країну, вони ж залучають до культури Італії».

Водночас мистецтво виконує для Ірини Медведовської виразну терапевтичну функцію. У ситуації вимушеного переселення, культурної адаптації та постійної присутності воєнного контексту творчість стає способом впорядкування внутрішнього стану. Тематичні доміанти її робіт — природа, емоційні стани, символічні образи — свідчать про прагнення знайти рівновагу між зовнішнім хаосом і внутрішньою гармонією. Навіть коли у її полотнах з'являється тема війни, вона часто трансформується у символічну площину, де колір, форма і композиція виконують функцію емоційного коду. Характерною у цьому сенсі є участь мисткині у виставкових проектах, зокрема в ініціативах на кшталт «Художники за мир». Тут індивідуальний художній жест набуває колективного звучання, формуючи простір солідарності й спільного переживання. Її монохромні роботи, вибір стриманої кольорової палітри можуть розглядатися як своєрідна візуалізація травматичного досвіду, що не піддається прямому зображенню, але знаходить вираження у формальних засобах мистецтва.

Не менш показовим є і розширення географії її професійної діяльності. Замовлення на ілюстрування підручника української мови для аудиторії за межами України, зокрема у Сполучених Штатах, засвідчує включеність мисткині у глобальні культурні процеси. У цьому випадку її робота сприяє не лише популяризації української мови, але й формуванню позитивного образу України у міжнародному освітньому просторі.

Важливим аспектом є також зіткнення з культурними стереотипами. У сприйнятті частини італійського суспільства українці тривалий час асоціювалися переважно з трудовою міграцією, зокрема з роллю доглядальниць. Зіткнення з подібними уявленнями виявляє розрив між реальним культурним потенціалом країни та його сприйняттям за кордоном. Саме тут мистецтво Ірини Медведовської виконує функцію корекції цих уявлень, демонструючи інший вимір української ідентичності — інтелектуальний, естетичний, творчий.

Таким чином, її діяльність можна розглядати у ширшій парадигмі культурної дипломатії, де індивідуальний художній досвід стає інструментом міжкультурної комунікації. Водночас цей процес має двосторонній характер: відкриваючи Україну для італійців, мисткиня інтегрує новий культурний досвід у власну творчість, розширюючи її семантичні горизонти.

Підсумовуючи, варто зазначити, що творчість Ірини Медведовської в умовах вимушеної еміграції постає як багатовимірний феномен, у якому поєднуються особистісний, естетичний і соціокультурний виміри. Її мистецтво є водночас актом самозбереження і відкритості до світу, формою внутрішнього діалогу і засобом зовнішньої комунікації. У цьому сенсі воно демонструє потенціал мистецтва як інструмента не лише індивідуальної терапії, але й культурного представництва, здатного формувати нові уявлення, долати стереотипи й вибудовувати мости між культурами.

Стратегія 3.

«Ця пора не моя!»: культурна резистентність в Україні на прикладі творчості Валентини Давиденко

Валентина Давиденко — художниця, поетеса, журналістка, авторка документальних фільмів про митців, а ще й музейний працівник [4] — такі життєві горизонти ще однієї особистості, яка органічно вписується у контекст даної статті. Вона з початком війни не виїхала за кордон і, лишившись в Україні, творить власний код — художньо-поетичний, «сюїту цих днів моєї Вітчизни, яку не грають, а проживають». Хоча й у вірші «Старий календар», датованому серпнем 2022-го, вона відмежувалася від лиховісного часу, все ж під звуки сирен і вибухів формує свій «культурний фронт». І унікальність цього досвіду в тому, що мистецтво стає не лише формою самовираження, а й актом спротиву, чому є багато прикладів в українському мистецтві часів війни [5]. Постать Валентини Давиденко — тендітно-лірична й артистична — стає символом «воїна світла», адже через образ, колір і поетичне слово життєстверджує там, де руйнується матеріальний світ. Вона творить пером і пензлем. Її картини надихають передчуттям перемоги, сяють і вирають всіма барвами веселки. Поезія, неповторна і впізнавана як за стилем, так і метафористикою, стає своєрідним доповненням художнього полотна або ж, навпаки, передує круговерті ліній та мазків.

Не оминати тут й інший аспект обдарування мисткині — перекладацтво. Побачила світ Антологія італійської поезії від XIII до XXI століть, тобто український читач має змогу у перекладах Валентини Давиденко ознайомитися, за означенням Івана Дзюби, зі всіма етапами самовиявлення творчого духу італійського народу — від раннього Середньовіччя до постмодерну.

Висновки. Отож митці, які творять під час війни — як у вимушеній еміграції, так і в Україні, — формують розгалужений, але внутрішньо цілісний простір культури спротиву. Перебуваючи в різних географіях, вони по-різному переживають досвід втрати, відстані й присутності, проте їх об'єднує спільна етична й художня настанова — не втратити себе, зберегти й примножити внутрішній мистецький потенціал, а також засвідчити правду часу та означити культурну тяглість. У їхніх практиках, таких різних, але водночас близьких нам, поєднуються рефлексія травми й творення нових сенсів, де мистецтво стає формою і пам'яті, й комунікації зі світом, і внутрішньої опори. Саме окреслені різномірні й різножанрові мистецька діяльність, мистецькі стратегії постають не лише як реакція на травму війни, а й як активна сила, що конструює образ майбутнього і наближає його.

Ілюстрації

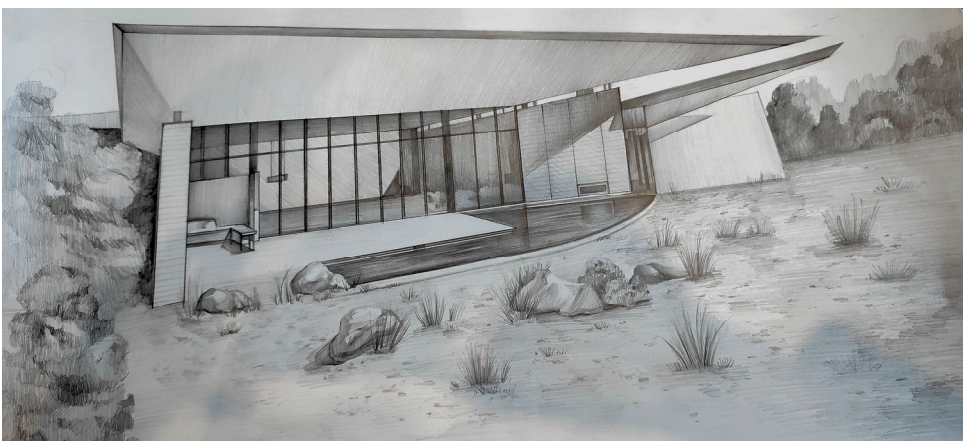
**Варшавська спільнота українців.
Художня школа Ірини Хоменко та роботи її учнів**

Іл. 1–2. Ірина Хоменко за роботою.

Іл. 3–8. Творча атмосфера в класі Ірини Хоменко.

Іл. 9–12. Роботи учнів Ірини Хоменко.

Художні практики Ірини Медведовської в Італії

Іл. 1. Ірина Медведовська на вернісажі зі своїми роботами.

Іл. 2. З колективної виставки «100 художників Лукани» за участі відомого італійського критика Вітторіо Старбі.

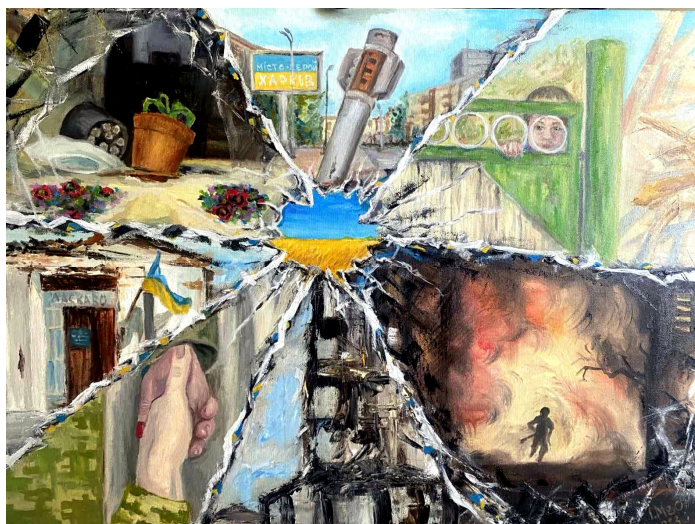
Іл. 3. Ірина Медведовська з роботою «Мрії».

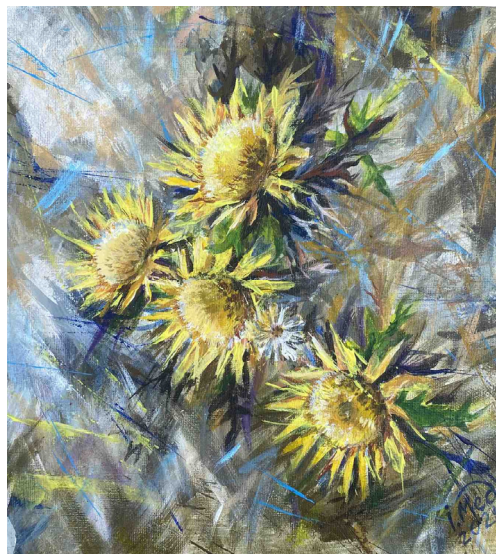
Іл. 4. На колективній переїзній виставці «100 художників Базилікати проти війни», з мером міста.

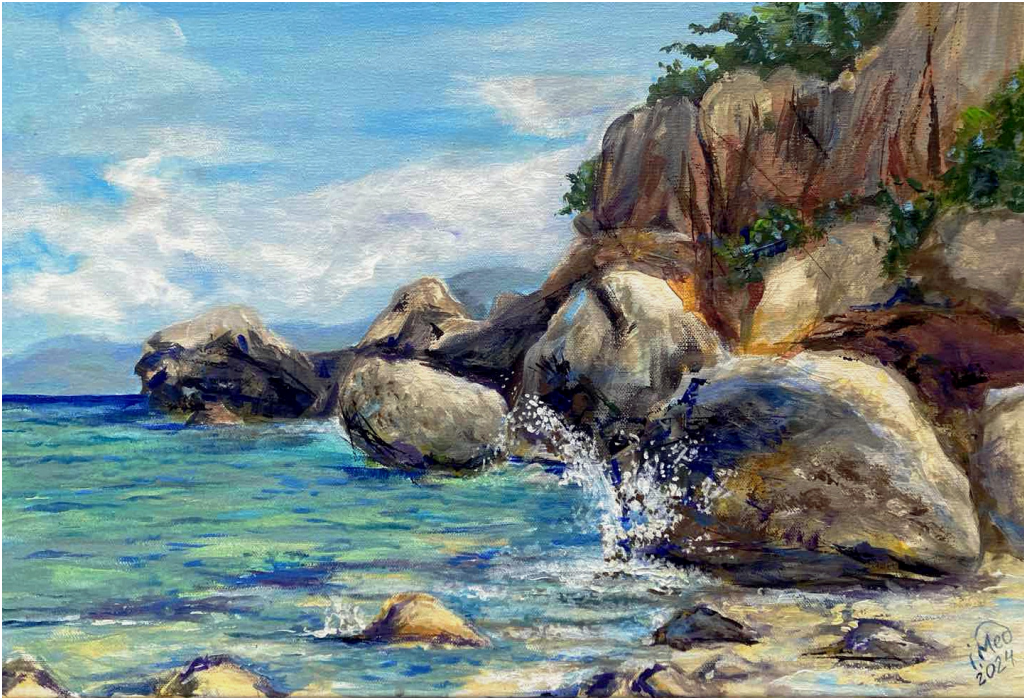
Іл. 5. Ірина Медведовська, «Життя перемагає».

Іл. 6. Ірина Медведовська, «Розбите життя»
(картина мандрувала виставками Італії).

Іл. 7–8. Квіти на картинах Ірини Медведовської.

Іл. 7–12. Роботи Ірини Медведовської.

Мистецькі практики Валентини Давиденко в Україні

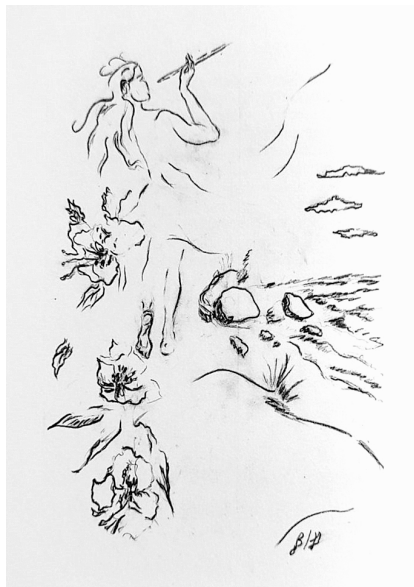
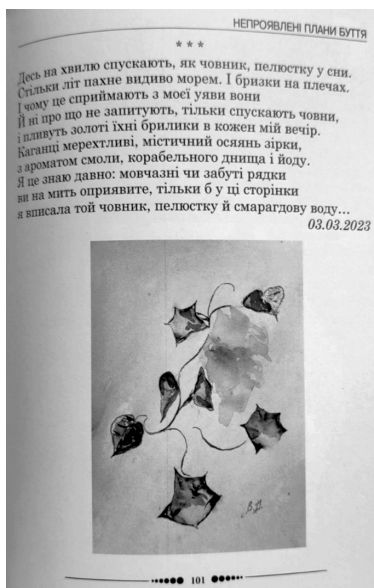
Іл. 1. Валентина Давиденко. Авторське читання поезії.

Іл. 2. На презентації збірника поезій Валентини Давиденко «Канти мандрівних музик» у Національному музеї літератури 18 березня 2025 року.
Зліва направо: Валентина Давиденко, Галина Дацюк, Любов Дрофань.

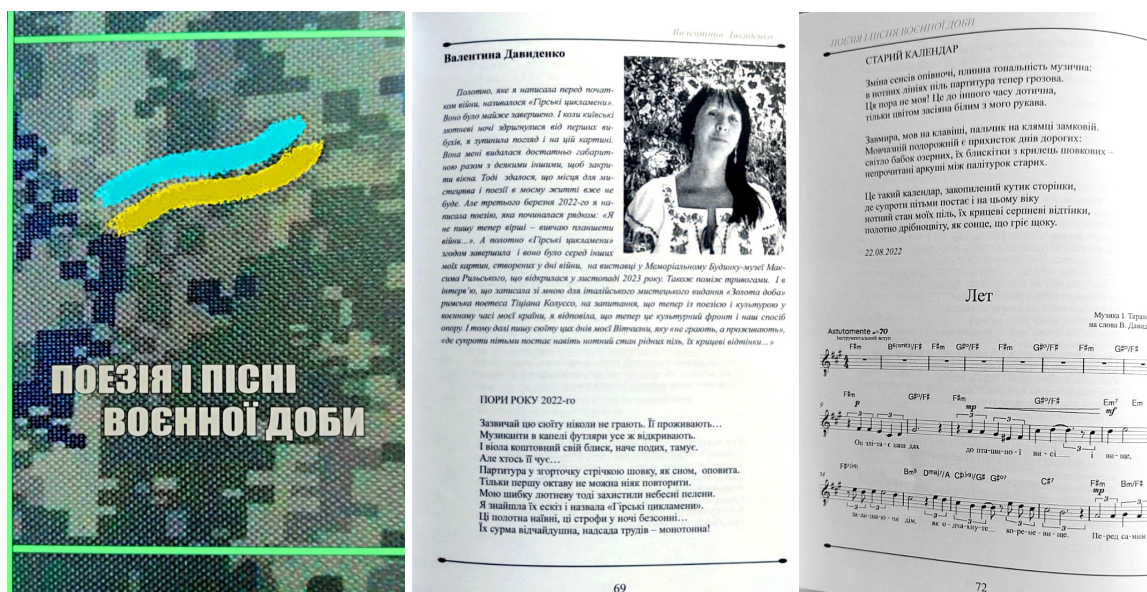
Іл. 3. Збірник поезії Валентини Давиденко, «Канти мандрівних музик», 2025 рік.

Іл. 4–6. Сторінки зі збірника «Канти мандрівних музик», авторські ілюстрації.

Іл. 7. «Антологія італійської поезії XIII–XXI століть» у перекладі Валентини Давиденко, 2026 рік.

Іл. 8. Антологія поезій і пісень воєнної доби (Київ: Ярославів Вал, 2025), де вміщено поезію Валентини Давиденко та пісню «Лет» (муз. І. Тараненка, сл. В. Давиденко).

Література

1. Parzer, M. On Becoming an Artist Anew: Refugees' Arrival in the Field of Cultural Production in Austria. *Journal of Refugee Studies*. 2024. № 37 (1). P. 97–116. DOI : <https://doi.org/10.1093/jrs/fead081>
2. Annous, N., Al-Hroub, A., & El Zein, F. A Systematic Review of Empirical Evidence on Art Therapy With Traumatized Refugee Children and Youth. *Frontiers in Psychology*. 2022. № 13. 811515. DOI : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.811515>
3. Nenko, O. Mitigating displaced place identities in Ukrainian wartime art. K. Kajdanek, A Bednarczyk, & R. Carvalho (Eds.), *Crisis, Conflict and Celebration*. Palgrave Macmillan, 2024. P. 33–56. DOI : https://doi.org/10.1007/978-981-97-9719-6_2
4. Дрофань Л. Палітра слів і барв скрижалі: письменники в образотворчому мистецтві / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 244–259. DOI : <https://doi.org/10.31500/978-617-554-069-5>
5. Яцик І. Феномен резильєнтності в контексті мистецької репрезентації та соціальної взаємодії. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2025. № 21 (2). С. 140–150. DOI : [https://doi.org/10.31500/1992-5514.21\(2\).2025.345219](https://doi.org/10.31500/1992-5514.21(2).2025.345219)

References

1. Parzer, M. (2024). On becoming an artist anew: Refugees' arrival in the field of cultural production in Austria. *Journal of Refugee Studies*, 37(1), 97–116. <https://doi.org/10.1093/jrs/fead081>
2. Annous, N., Al-Hroub, A., & El Zein, F. (2022). A systematic review of empirical evidence on art therapy with traumatized refugee children and youth. *Frontiers in Psychology*, 13, 811515. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.811515>
3. Nenko, O. (2024). Mitigating displaced place identities in Ukrainian wartime art. In K. Kajdanek, A. Bednarczyk, & R. Carvalho (Eds.), *Crisis, conflict and celebration* (pp. 33–56). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-97-9719-6_2
4. Drofana, L. (2021). *Palitra sliv i barv skryzhalii: pismennyky v obrazotvorchomu mystetstvi* [Palette of words and colors of the tablets: Writers in visual art]. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka". <https://doi.org/10.31500/978-617-554-069-5> [in Ukrainian].
5. Yatsyk, I. (2025). Fenomen rezyl'ientnosti v konteksti mystetskoï reprezentatsii ta sotsialnoi vziaiemodii [The phenomenon of resilience in the context of artistic representation and social interaction]. *Artistic culture. Topical issues*, 21(2), 140–150. [https://doi.org/10.31500/1992-5514.21\(2\).2025.345219](https://doi.org/10.31500/1992-5514.21(2).2025.345219) [in Ukrainian].

Lubov Drofان

ART IN THE COORDINATES OF LOSS AND PRESENCE: THE UKRAINIAN EXPERIENCE OF WAR AND FORCED MOBILITY

Abstract. The article analyzes how cultural practices are being transformed in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. Based on an analysis of individual creative and aesthetic strategies of Ukrainian women artists, it reveals how art becomes a form of cultural resistance, a means of preserving identity, and a tool for sociocultural adaptation. The following artistic strategies are examined: art-therapeutic and educational practices in the context of forced migration (on the example of Iryna Khomenko’s activities in Poland), art as a form of cultural diplomacy and internal recovery (on the example of Iryna Medvedovska’s work in Italy), as well as artistic resistance among artists currently working in Ukraine (on the example of the multifaceted activities of Valentyna Davydenko). It is demonstrated that forced mobility facilitates the integration of Ukrainian artists into the international cultural space while simultaneously highlighting the issue of preserving national cultural memory. It is argued that contemporary artistic practices combine reflection on traumatic experience with the creation of new meanings, functioning both as a response to war and as an active factor in shaping the cultural future.

Keywords: art during war, Ukrainian artists, forced migration, preservation of genetic memory, internal cultural resistance, art therapy, Iryna Khomenko, Iryna Medvedovska, Valentyna Davydenko.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2025.

Стаття прийнята до друку 21.10.2025.

Дата публікації: 20.12.2025.

© Любов Дрофань 2025